

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

Infobulletin Parken Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem

Herfst 2003, jaargang 15, nummer 3

Bekers en Rijners

Bij de voorpubliciteit voor de Nacht van de Architectuur in De Gelderlander laaiden de vuurtjes weer op in de Arnhemse kampen. De Arnhemmers zijn in hun passie voor de stad verdeeld in "oud-geld/nieuw-geld" zei oud-gemeentesecretaris Anne Flierman destijds bij de Arnhem-2015-discussie. Die aanduiding klopt niet. Met "autochtonen/import" "jong/oud" of "Noord/Zuid" zijn de twee kampen ook niet goed weergegeven. Chris Jagtman gaf een betere typering met "statusquo's" tegenover "dynamo's" Dat gaat in elke stad op. Voor Arnhem vind ik "Bekers" tegenover "Rijners" beter. Het gaat over het historisch/landschappelijk besef enerzijds en de herontwikkeling van de stad aan de andere kant. Het plan-Rijnboog met een haven in de Nieuwstraat is van de Rijners. Koos van Zomeren is met zijn voorkeur voor lekker wonen en zijn kwalificatie "Sneek aan de Rijn" een uitgesproken Beker. Met hun alternatieven voor de Rijnboog-haven zijn Peter Dessens en Folkert Rotshuizen Bekers. Tot mijn verrassing is Harry Bod (Stadsschoon) met zijn pleidooi voor het verlengen van de Mandelabrug en het uitgraven van de oude Rijnarmen een visionaire Rijner. En de personele samenstelling van de beide kampen wisselt met tijd en functie. Ex-wethouder Henri Lenferink, de meest prominente Rijner, was 15 jaar geleden met zijn aandacht voor monumentenzorg een Beker. Martin van Meurs was toen met het Rijnvoerplan een Rijner en is nu al weer jaren een Beker. De nieuwe wethouder Sander van Bodegraven was in 1999 projectleider van de restauratie van Sonsbeek. Een Beker?

In dit nummer van het Infobulletin verdelen we de aandacht over cultuurhistorie, natuur en gebruik van de parken. Alleen iets voor Bekers? Maar de herpositionering van het Bezoekerscentrum, de restauratie van de Sonsbeek-ijskelder en de bouw van het Watermuseum zijn herontwikkeling. En zo heeft dit Infobulletin toch ook iets voor de Rijners.

Luuk Broer

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van deparke, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is in woord en daad mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek ondersteunt het Bezoekerscentrum Sonsbeek (v/h De Watermolen) financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar: voor particulieren 12,50, voor verenigingen 35,- voor bedrijven 50,-; Bankrekeningnummer: ABN-AMRO 40 63 33 505 t.n.v Vrienden van Sonsbeek

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Hendrik Broekhuizen, voorzitter, tel. 442 62 12; Luuk Broer, secretaris, tel. 442 49 56; Kees Hoogendijk, penningmeester, tel. 445 84 08; Loes Prakke, ledenadm/promotie, tel. 443 34 95; Tjada van den Eelaart-de Sitter, lid, tel. 445 50 98.

Adviseurs: Jeroen Voskuilen, namens Bezoekerscentrum; Jeroen Glissenaar, namens Stadsbeheer Gem.Arnheim; Joop Morsink.

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek (v/h "De Watermolen") wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Jan Vierdag, voorzitter, tel. 443 72 79; Bart Beukema, secretaris/ vice-voorzitter; Marijke de Bruine, penningmeester; Jaap Nieuwenhuis, lid.

Secretariaat/ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814CL Arnhem, Telefoon: 026 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl

Website: www.parksonsbeek.nl

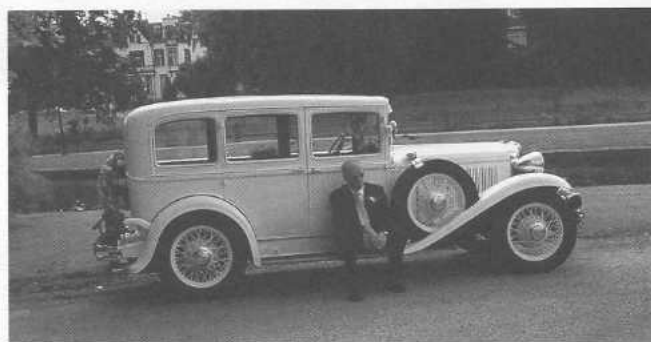
Kopij voor het winternummer

Het winternummer van het Infobulletin verschijnt 21 december 2003. Uiterste datum inleveren kopij: vrijdag 21 november 2003. Ook foto's en ander beeldmateriaal zijn welkom.

Oproep

Wie komt de redactie versterken? Wij zoeken een vrijwilliger die de eindredactie van het Infobulletin op zich wil nemen. Aarzel niet en bel, telefoon: 442 49 56.

*Sonsbeek/Zwanenbrug
zomer 2003:
de chauffeur wacht tot
bruidspaar en
fotograaf terug zijn*

Een ijskelder

bijna in het centrum van Arnhem?

In 1999 werd in het Park Sonsbeek nabij de "Koude Vijver" het overblijfsel van een circa 200 jaar oude ijskelder herontdekt. Van het bestaan van een ijskelder was men eigenlijk wel op de hoogte maar waar die nu precies zou liggen, was niet bekend. De ijskelder staat vermeld in de "Kadastrale Atlas Gelderland van 1832" en wordt ook genoemd in een reisbeschrijving van Esser Meerman in 1813.

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek heeft een plan opgesteld voor de reconstructie van de ijskelder. De reacties waren positief en een aantal adviezen is verwerkt. Inmiddels is het ontwerp voor de reconstructie voor het verkrijgen van de nodige vergunningen bij de gemeente ingediend. Als dat rond is moet de financiering worden bezien.

In 1999 heeft de Archeologische Werkgroep voor Nederland, afdeling Zuid-Veluwe met hulp van de Gemeente Arnhem de herontdekte oude ijskelder in Sonsbeek vrij gegraven, onderzocht en de inhoud in zakken teruggeplaatst in de kelder. Wat er nu nog van is te zien, is de ronde bovenkant van de kelder. Uit dit onderzoek bleek dat het koepelgewelf boven de kelder en het tongewelf boven de ingang waren ingestort en in de kelder lagen. Alle bouwstukken zijn nog aanwezig en kunnen weer gebruikt bij een mogelijke restauratie. Dit geldt ook voor de sluitsteen boven in de koepel die werd geopend wanneer het ijs in de kelder moest worden gestort.

Men heeft vastgesteld dat het hier gaat om een bijzonder model van een ijskelder: het is een ronde, trechtervormige, gemetselde kelder waarvan de op het noorden gerichte ingang niet recht op het midden van de kelder is gericht maar naast het centrum is

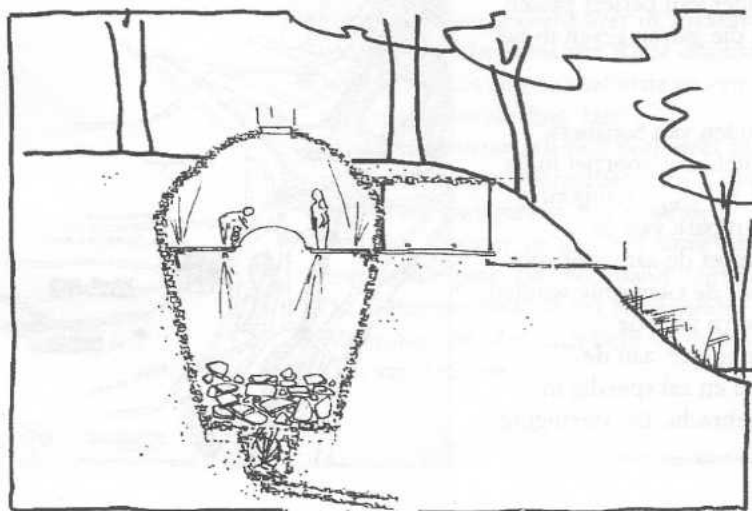
gesitueerd. Voordeel daarvan is dat de uit het noorden komende vrieskoude lucht in de kelder rondcirkelt, de warmere lucht opstijgt en de koudere neerdaalt. Dit alles levert een extra verkoeling van het ijs dat vanuit de Koude Vijver in de kelder werd geplaatst.

Doordat de ijskelder diep in de grond is ingegraven, doordat de koepel is afgedekt met dikke laag grond en doordat de toegang werd voorzien van twee goed afsluitbare deuren, kon het ijs soms twee jaar lang in een goede conditie worden gehouden. Het effect werd versterkt door de ligging in een schaduwrijke omgeving. Bovendien had men op de koepel een theehuisje geplaatst dat naast de afscherming van de zon ook nog het voordeel gaf dat de koepelconstructie lichter kon worden uitgevoerd.

De ijskelder van Sonsbeek

Onze ijskelder werd gebouwd door de vroegere bewoners van "Huis Sonsbeek". Het exacte jaar waarin de kelder werd gebouwd is niet bekend, maar de Archeologische Werkgroep neemt aan dat de stichtingsdatum tussen 1808 en 1813 zal hebben gelegen en dat het gebouwd werd in opdracht van de toenmalige eigenaar van het landgoed, baron de Smeth.

De ijskelder ligt in het centrum van het park Sonsbeek tussen de "Witte Villa" (Huis Sonsbeek) en de "Grote Vijver". Zie de bij dit artikel afgedrukte plattegrond. Gaat men voorbij de "Tellegenbank" richting Sonsbeek Paviljoen, dan passeert men de "Koude Vijver" en ziet men de trap die naar de

ijskelder leidt. Gaat men deze trap op, dan heeft men daar de overblijfselen van de ijskelder. Men heeft van hier een mooi uitzicht over de "Koude Vijver" en de "Tellegenbank" naar het eilandje in de "Grote Vijver" waarop vroeger een kasteel van de hertog van Gelre stond. Momenteel is dit zicht nog beperkt door het aanwezige struikgewas, maar het moet mogelijk zijn deze zichtlijn weer te herstellen door een beperkte snoei toe te passen

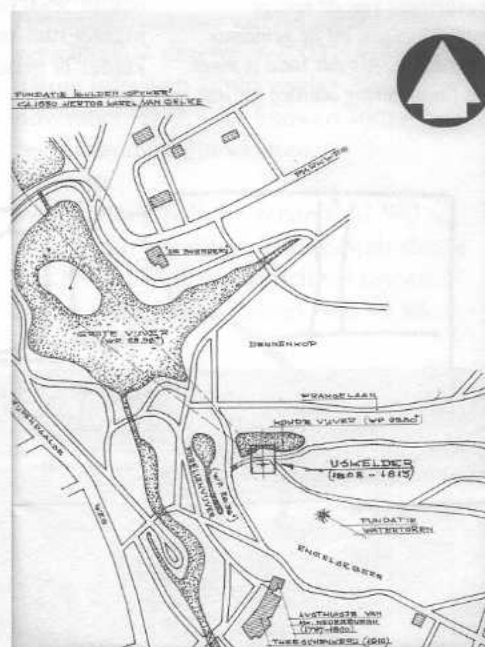
De Vereniging "Vrienden van Sonsbeek" is van mening, dat deze ijskelder weer in oude vorm hersteld moet worden. Gezien de historische waarde ervan zal een vorm moeten worden gekozen die zo dicht mogelijk aanligt tegen de functie die de kelder destijds had. Zo zal de kelder onder begeleiding bezocht kunnen worden en men zal kunnen zien hoe vroeger het ijs en de gekoelde voedingsmiddelen bewaard konden worden. Dat kan men zien via een glazen plaat in de kelder en ook via een plaat boven op de kelder in het dakgewelf. De ijskelder ligt tegen de noordelijke glooiing van de "Engelseberg" en kan na de restauratie goed ingepast worden in die omgeving. Het is daardoor niet opvallend en storend, maar nodigt de nieuwsgierige bezoeker wel uit tot een bezoek. Een bezoek aan de ijskelder kan perfect passen in de rondleidingen die gidsen geven in het park Sonsbeek.

De Vereniging "Vrienden van Sonsbeek" heeft een plan opgesteld dat voorziet in de reconstructie van de ijskelder. Aangezien dit plaats vindt in een park van de Gemeente Arnhem moet de aanvraag voor die reconstructie door de Gemeente worden ingediend. Het ontwerp voor de reconstructie is deze zomer aan de Gemeente voorgelegd en zal spoedig in procedure worden gebracht. De Vereniging

hoopt van ganser harte dat dit plan, dat de afgelopen maanden door velen met enthousiasme is begroet, zal kunnen worden uitgevoerd. Er is nog een weg te gaan maar we rekenen erop dat de reconstructie van de ijskelder zal worden uitgevoerd en dat het monumentale Park Sonsbeek zo met een nieuw monument zal worden verrijkt.

Hendrik Broekhuizen
voorzitter Vereniging Vrienden van Sonsbeek

illustraties: Joop Morsink

Bezoekerscentrum Sonsbeek

v/h De Watermolen

Onlangs bestond het bezoekerscentrum

De Watermolen twintig jaar.

Dit jubileum en de komst van de nieuwe buurman, het Nederlands Watermuseum, was voor het bestuur en directie van

De Watermolen aanleiding om de afgelopen maanden eens kritisch naar de doelstelling, de naam en het logo van het

bezoekerscentrum te kijken.

Dat heeft tot aanpassing van beleid, activiteiten, naam en huisstijl geleid.

Op 14 september 1983, bij het 750-jarig bestaan van de stad Arnhem, werd de gemeente verrast met een wel heel bijzonder cadeau. Op initiatief van enkele Arnhemse instellingen kreeg de stad een heus 'bezoekerscentrum' aangeboden. Het bezoekerscentrum werd gevestigd in de 18de eeuwse boerenschuur, naast de historische waterradmolen De Witte Molen, aan de rand van park Sonsbeek. Sinds die tijd heeft het bezoekerscentrum voor veel bezoekers van Park Sonsbeek als start- en/of rustpunt gediend.

Nieuwe doelstelling

De oorspronkelijke doelstelling van het bezoekerscentrum was de inwoners van Arnhem en omgeving te informeren over de natuur, cultuur en milieu in de stedelijke omgeving. Deze doelstelling wordt in principe nog steeds gehanteerd. Omdat goed omgaan met het milieu meer en meer ingeburgerd raakte, werden de accenten in de loop der jaren verschoven naar de beleving van het Sonsbeekpark. Het afgelopen jaar is er binnen De Watermolen volop discussie gevoerd over de toekomst van het bezoekerscentrum. Deze discussie heeft geleid tot een nieuwe visie en een aangepaste doelstelling. Het bezoekerscentrum wil zich veel meer gaan profileren als het informatiecentrum van de Arnhemse stadsparken, zeg maar de groene kant van Arnhem, en dan met name van het mooiste park van Nederland: Sonsbeek. Dit in tegenstelling tot het Nederlands Watermuseum, dat zich richt op de blauwe kant van Arnhem.

Nieuwe naam

De nieuwe doelstelling komt in de huidige naam van het bezoekerscentrum niet tot uitdrukking. Bezoekers denken vaak ten onrechte dat De Watermolen alleen informatie verschaffen over de Witte Molen. Het veranderen van de huidige naam "Bezoekerscentrum De Watermolen" in "Bezoekerscentrum Sonsbeek" ligt dan ook voor de hand. De term "watermolen" zal echter niet verloren gaan. Deze wordt toegevoegd aan de Witte Molen. Die zal vanaf nu als "De Witte Watermolen" door het leven gaan. Bijkomend voordeel is dat de naamsverwarring met het Nederlands Watermuseum tot het verleden behoort. Nu al worden bij het bezoekerscentrum regelmatig pakketjes bezorgd, die eigenlijk voor het Watermuseum bedoeld zijn.

Nieuw logo

Bij een nieuwe naam hoort een nieuw logo. Het huidige logo gaat alweer twintig jaar mee en is inmiddels danig verouderd. De gestileerde lijntekening van het bezoekerscentrum met op de achtergrond enkele bomen is niet meer van deze tijd. Vandaar dat vormgever Raymond Paulus met een nieuw voorstel is gekomen. Een voorstel waarin de nieuwe naam en de "groene" doelstelling van het bezoekerscentrum beter tot zijn recht komt.

Jos Diender

Ontwerp logo: Raymond Paulus

De St.Jansbeek

Arnhem is ontstaan aan de St.Jansbeek. Omdat de roep sterker wordt om de St.Jansbeek in de stad bovengronds te halen presenteren we hierbij in het kort de historische ontwikkeling van het dal met de beek en van de Rijnstroom door de eeuwen heen. En van de relatie van beek en Rijnstroom met de stad Arnhem.

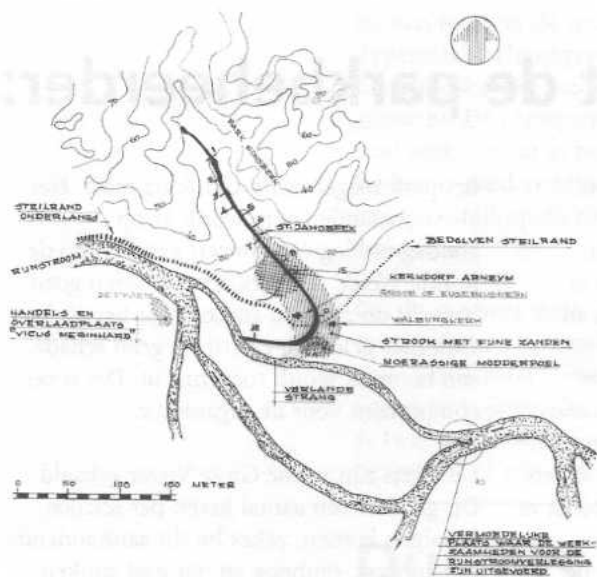
Het dal, vanaf de sprengkop in Zijpendaal tot de Nederrijn, waarin de beek uitstroomt behoort tot de grootste dalen van de Zuidelijke Veluwe en is ongeveer 2500 meter lang. In het dal van 30 á 40 meter breed met zacht glooiende wanden hebben zich enkele zijdalen ontwikkeld. In de ijstijd voltrekken zich allerlei geologische processen waardoor het uiterlijk van het gebied steeds sterk verandert. Door de schuivende ijsmassa's worden de oorspronkelijke horizontaal gelaagde rivierafzettingen van slecht doorlatende klei- en leem-schotten opzij gedrongen, gekeerd, gebroken en in de stuwwallen schuin en soms verticaal omhoog geperst. Deze gestuwde lagen liggen vaak dakpansgewijs of schubvormig op elkaar. Hiertussen zitten watervoerende lagen van fijne en grove zanden die onder in het erosiedal op de meest onverwachte plaatsen in de parken Sonsbeek en Zijpendaal het grondwater uit de bronnetjes laten vloeien naar een natuurlijk gevormde regenbeek of bronbeek, die vele jaren later St.Jansbeek wordt genoemd.

In de jongste ijstijd ca. 100.000 v. Chr. is Nederland grotendeels drooggefallen en er heerst een toendraklimaat waarin de bodem tot enkele meters diep bevroren is. Als in de zomerperiode het bovenste laagje ontdooit stroomt het smeltwater met het hoger gelegen zand en grind naar de laagste plaats, de erosiebeek. In de regenperiode worden de fijne zanden en het grind met de waterstroom in de hellende beek vanuit het bovendal meegevoerd en bezinken onder bij de Rijnstroom (Nederrijn), als het snelstromende water tot rust komt, even ten noordwesten van de plaats waar nu de St.Walburgkerk staat. Hierdoor ontstaat bij

de Rijnstroom een moerassige modderpoel en daar is de erosiebeek in de loop der eeuwen op de plaats waar momenteel de Bovenbeekstraat en de Beekstraat liggen met de opvulling omhoog gekomen. De erosiebeek die in eerste instantie in noord-zuidrichting rechtdoor naar de Rijnstroom loopt is op een natuurlijke wijze afgebogen en hoogstwaarschijnlijk door mensenhanden, met de rivierstroom mee, gegraven richting de Oude Kraan. Door deze verlegging in ca. 900 n. Chr. wordt, ook met een verhoogde waterstand in de rivier, al het regen en afvalwater binnen het kerkdorp "Arneym" opgevangen en op een punt bij de Rijnpoort op de rivier geloosd. In genoemde periode tot circa 1780 is het water in het bovendal van de beek redelijk zuiver, men kon het drinken. Iets verder ter hoogte van de St. Agnieten-Begijnmolen is het beekwater al iets vervuild door de aanliggende watermolens en washuizen. Bij de Bovenbeekstraat neemt de vervuiling toe door boven de beek hangende secreten en het afvalwater van de leerlooierijen dat rechtstreeks op de beek loost. Het laatste deel van de beek moet in de snelgroeende stad een verschrikkelijke stank veroorzaken hebben. Vanaf de "Groote Merckt" tot het lozingspunt in de "Roermonds Gragt" is dit deel van de beek een open riool. De vuilen stankoverlast duurt tot het eind van de 17de eeuw toen enkele delen van de St. Jansbeek in de stad overkluisd zijn.

De Rijn

Voorlopig genoeg over de St. Jansbeek, laten we de geografische situatie van de Rijnstroom eens bekijken. Volgens de oudst bekenkaart van Arnhem, die na 1558 gemaakt is door de landmeter Jacob van

Samengestelde schets van de erosiebeek later de St. Jansbeek genoemd, het kerkdorp Arneym rond 900 n. Chr., de tien watermolens, de verlande of dichtgeslibde strang en de verlegging van de Rijnstroom tussen 1528 en 1536. De cijfers verwijzen naar de watermolens die in de loop der eeuwen op het water van de St. Jansbeek draaiden:

1. Papiermolen van Naberman	ca 1700-1776
2. Gelderse Molen	1281-1823
3. Sonsbekermolen	1470-1823
4. St. Agnieten-Begijnemolen	1404-1913
5. Witte Molen	1281-heden
6. Prüm molen	1291-1900
7. St. Jansmolen	1281-1820
8. Binnenmolen voor	1567-1835
9. Hertogelijke Molen 9e/10e eeuw tot ca 1420	
10. Slijpmolen	17e eeuw

Deventer (1505-1575) blijkt dat in het begin van de 16de eeuw vóór de stad nog slechts een verlande zijtak ligt en de Rijnstroom meer zuidwaarts richting het dorp Elden meandert. Waarschijnlijk is Arnhem bij hoog water met een schip nog wel te bereiken, maar onvoldoende om door het jaar heen op regelmatige tijden goederen te laden en te lossen. Mogelijk heeft de Rijnstroom in vroeger dagen dichtter langs de stad gestroomd door de verlande rivierbedding. Zo dichtbij dat "doeralf die Oeverstraat nog byunen Arnhem oeren naem behalden heb"

In 1529 geeft hertog Karel van Gelre (1467-1538) bevel tot de belangrijke riviervlegging. Uit de schaarse gegevens is op te maken dat de zijrivier of strang van de Rijnstroom in de jaren 1528 – 1536 is verlegd richting de stad. Daarvoor werd de strang in het droge seizoen uitgegraven en er werden één of meer kribben gelegd. Door het water van de Rijnstroom tijdens de hoogwaterperiode door de verlande strang te leiden schuurt deze uit, waardoor het teveel

aan bodemmateriaal op een natuurlijke wijze richting Doorwerth wordt afgevoerd. Op de kaart van Jacob van Deventer is de situatie goed te zien. De hoofdstroom van de Nederrijn voor de stad Arnhem heeft sinds die tijd wel enige wijzigingen ondergaan. Zoals men in 1563 de rivier weer een eindje van de stad af heeft gelegd waardoor de bekende 'Stadsweerdjes' ontstaan, toch is de ligging in grote lijnen gelijk gebleven. Uit deze feiten valt voor een deel te verklaren dat Arnhem voor circa 1530 nooit een echte rivierstad is geweest.

Mede door inzet van hertog Karel van Gelre is Arnhem in circa 1550 naast beekstad ook rivierstad geworden. De handel bloeide weer nu de scheepvaart voor de kade kon afmeren en op de juiste wijze kon laden en lossen. Het transport van goederen vanuit de Hollandse gewesten en Duitsland voor Arnhem en omstreken verloopt hierdoor veel sneller en goedkoper.

Joop Morsink

Er is een St. Jansbeek-wandeling in ontwikkeling. Het Bezoekerscentrum Sonsbeek maakt een folder met een beschrijving van een wandelroute langs de beek, vanaf de spreng in Zypendaal tot aan de Rijn

Nieuws uit park en bos.

Op safari met de parkbeheerder:

Het is vakantie, mooi weer, en in het park hangt een gezellig sfeertje. Hoogste tijd om weer eens met Jeroen Glissenaar, de parkbeheerder, op pad te gaan op zoek naar nieuws. We beginnen de route bij de Steile Tuin. Het normale onderhoud is gepleegd en er zijn nieuwe planten bijgezet. De tuin is ondanks de droogte, prachtig om te zien; dat komt doordat de beregeningsinstallatie veelvuldig in werking is gezet. Het water is afkomstig van een bron van tachtig meter diep. De installatie wordt bij sluiting van de tuin, om 23.00 uur, aangezet en sproeit tot 07.00 uur. Vorig jaar heeft de installatie tien keer gewerkt, tegenover ongeveer honderd maal dit jaar tot nu toe.

Een moerasmaaier zal in september de "moerasweide" boven de beek bij de Begijnemolen maaien. Het gras wordt afgevoerd naar de compostering. Het is belangrijk dat het hoge gras gemaaid en afgevoerd wordt anders kunnen de bijzondere plantensoorten in de moerasweide niet groeien. Voor de koeien is het ook een hete zomer. Er is weinig groen gras, dus weinig voer. Daarom is een strook gras bij de weide getrokken, zodat er meer voer is en de koeien er gewoon kunnen blijven staan. Daar liggen ze de hele dag lekker in de schaduw van de bomen.

Bij de Witte Villa is medio augustus een flinke tak uit een bijna 300 jaar oude rode beuk afgebroken. Dit kwam niet door "hulp van buitenaf" de tak is uit zichzelf uit de boom gevallen. Een erg vervelend toeval wilde dat er net iemand onder de boom lag. Het arme slachtoffer is met een kapotte knie naar het ziekenhuis afgevoerd. De takkenrommel is snel opgeruimd, de beuk gecontroleerd en gelukkig kan hij blijven staan. Eind augustus wordt de bosrand langs de Apeldoornseweg met hulp van jongeren van het project Halt opgeknapt. De rododendron, waarover ik enige maanden geleden schreef dat hij er zo prachtig bijstond, ziet er treurig uit met zijn hangende bladeren. Jeroen vertelt echter dat het wel weer goed komt met die rododendron.

In het park, nabij de Witte Villa, heeft een theaterfestijn plaatsgevonden. Er stonden vijftien tentjes waar theater, dans, cabaret en muziek te beleven viel. Het was er gezellig en druk. Inmiddels ziet de plek er weer prachtig uit. Er is weinig schade aan

het park toegebracht. Gelukkig maar. Net als voorgaande jaren, wordt er op zondagmiddag een concert gegeven op de Ronde Weide. De concerten worden goed bezocht en zijn een succes voor het park. Ook hier geldt dat er vrijwel geen schade aan het park wordt toegebracht. Dat is een compliment voor de organisatie.

De algen zijn uit de Grote Vijver gehaald. Dit gebeurt een aantal keren per seizoen. De algen komen, zeker bij dit aanhoudende mooie weer, omhoog en dat gaat stinken. Met een bootje wordt de hele vijver schoongemaakt. De algenmassa slinkt in volume tot één kruiwagen vol. Deze massa wordt snel afgevoerd. Laat je het namelijk liggen dan waait het weer in de vijver en ontstaan er direct nieuwe algen. Misschien dat een oplettende bezoeker ze eens ziet. Veel mensen lijken het niet te weten, maar het is in het park verboden om honden los te laten lopen, tenzij uitdrukkelijk anders staat aangegeven. Loslopende honden vormen met de heersende hitte en van de afgelopen maanden een probleem. Ze zoeken vaak verkoeling in het water en gaan dan, tenminste als je ze hun gang laat gaan, op eendenjacht.

In september wordt Boerderij Dalzicht bij de Parkweg in Zypendaal opgeknapt. Vooruitlopend daarop is de tuinleeggehaald. Ineens is er een huis tevoorschijn gekomen. De buitenmuren en de balkenconstructies blijven staan. De rest wordt vernieuwd. Als het af is zal het een woning met bedrijfsruimte zijn. Een aantal gegadigden heeft zich hiervoor al aangediend. Duidelijk is dat het bedrijf zal moeten passen bij het karakter van het park. Met een hoogwerker worden de

bomen rondom de weide bij kasteel Zypendaal "schoongemaakt". De takken die hierbij loskomen worden naar Burgers' Zoo gebracht. De chimpansees weten er wel raad mee. Vooral in het park Gulden Bodem is goed zichtbaar welke impact de droogte heeft op de natuur. Het gras lijkt wel stro.

Op dit moment is de gemeente erg druk met opruimen van vuil in de parken. Er is twee à drie maal zoveel afval en vuil als voorgaande jaren. Dat wil niet zeggen dat er twee à drie maal zoveel mensen het park bezoeken. Er zijn inderdaad wel wat meer

bezoekers, maar ze blijven door het uitzonderlijk warme en droge weer vaak langer zitten. 's Avonds wordt de pizzakoerier gebeld en de mensen blijven regelmatig "plakken" tot het donker wordt. Al met al een gezellige boel. Jeroen is blij dat zoveel mensen het park weten te vinden. Prettig is ook dat de meeste parkbezoekers het vuil naast de afvalbakken, tenminste als deze vol zijn, deponeren en niet gewoon op de grasvelden laten liggen.

Annelies Verheij-Reijnen

Duikers actief in parkvijver

Een tijdje geleden zag ik een aantal duikertjes actief in de parkvijver. Twee koppels van de Kuifeend (*Aythya fuligula*). Voor zover ik heb kunnen nagaan zwommen er op de Sonsbeekvijvers 11 pullen (kuikens) van deze duikeend. Heeft u wel eens gezien hoe zij aan hun kostje komen? Het is zeker de moeite waard om zomers eens naar de vijvers te komen en naar de kuifeendenkuikens te komen kijken. Vooral bij de Zwanenbrug. De kuikens zijn amper uit het ei of ze scharrelen al in het rond,

onder het toezien oog van één van de oudervogels. Afgelopen zomer zag ik de kuifeende-njongen zwemmen en duiken in de Fonteinvijver, tussen de fontein en de Zwanenbrug in. Walt Disney heeft zich waarschijnlijk laten inspireren door deze eenden toen hij Donald Duck tekende. De kuifeend haalt soms komische capriolen uit. Vooral als hij over het water gaat rennen en naar voedsel duikt. Onder de water-spiegel gebeurt hetzelfde, maar daar nemen ze zonder aanloop een duikje en verdwijnen voor een paar seconden onder het wateroppervlak.

Normaal zijn kuifeenden donkerbruin, maar onder water lijken ze wel zilverwit. Hun verenpak beschermt hen goed tegen het binnendringende water. De vetlaag over hun veren is van levensbelang. Een laagje lucht geeft hun het zilveren 'duikers pakje'. Deze diertjes boffen, in Sonsbeek hebben ze helder beekwater. En wij parkbezoekers boffen ook, want wij kunnen meegenieten van die heldere blik. Als je dit een poosje observeert, vergeet je de tijd.

Huibert Vroeg

Foto:
Mannetjes kuifeend dobberend
op het water. (Foto: IVN)

De lotgevallen van de laatste bewoners van kasteel Zypendaal

Van zilveren tot gouden huwelijk

Het Infobulletin heeft een vaste plaats ingeruimd voor de familiegeschiedenis van de laatste bewoners van kasteel Zypendaal: gravin Alwina Brantsen van de Zyp, Graf von der Goltz en hun gezin. Dit is deel 3 van de serie van 4 die in achtereenvolgende nummers verschijnen. De geschiedenis is gereconstrueerd door Willem Hendrik Tiemens. Bron is de familiecorrespondentie van zijn voorouders. Ter correctie van eerdere teksten: niet Tiemens' grootvader – die architect in Arnhem was – maar de oudste broer van zijn grootvader volgde diens vader op als rentmeester van het landgoed Zypendaal.

Op 24 november 1894 was het groot feest op kasteel Zypendaal ten noorden van Arnhem. Op die dag namelijk werd de zesentwintigjarige dochter des huizes – de bevallige jonkvrouw Alwina – in de echt verbonden met de vier jaar oudere Duitse cavalerie-officier Karl Leopold Eugen Graf von der Goltz. Het huwelijk, dat begon als een sprookje, hield bijna vijftig jaar stand. In de tussentijd drukten de gebeurtenissen, die de wereld van die dagen op zijn grondvesten deden schudden, eveneens hun stempel op de echtverbintenis van deze twee markante kinderen van hun tijd. Hun levensverhaal leest dan ook als een boeiend geschiedenisboek.

Gravin Alwina Brantsen-van Zypendaal gaf de voorkeur aan het Jachthuis boven kasteel Zypendaal. Het Jachthuis lag schitterend op het kleine landgoed Gulden Bodem. Hoewel ze op Zypendaal geboren was, had ze zich nooit erg aangetrokken gevoeld tot het door water omringde kasteel. Haar moeder, de baronesse Brantsen-Bohlen, bleef tot haar overlijden op 21 april 1926 de enige hoofdbewoner. Nog tijdens haar leven was al met de gemeente Arnhem onderhandeld over het kasteel en de grond; de koop werd uiteindelijk gesloten in 1930. Aan het eind van de jaren twintig legde rentmeester Hendrik Jan Tiemens, de steun en toeverlaat van het gezin Brantsen, na meer dan een halve eeuw dienst zijn ambt neer. Zijn zoon Adriaan zag zich voor de opgave gesteld om in de voetsporen van zijn veelzijdige en alom gerespecteerde vader te treden.

De Oranjes en de Brantsens

Graf von der Goltz verdeelde zijn tijd tussen het hof in Doorn, het bezoeken of ontvangen van Duitse relaties en jachtpartijen met vrienden. De gravin had zo haar eigen sociale leven. Vaak logeerden de kleinkinderen op het Jachthuis; ze waren erg gesteld op hun grootmoeder. Tot de regelmatige gasten op het Jachthuis behoorde ook prinses Juliana. Er bestond sinds lange tijd een goede band tussen de Oranjes en de Brantsens. De Von der Goltzen zouden zelfs een handje hebben geholpen bij de totstandkoming van de verbintenis tussen prinses Juliana en prins Bernhard...

De Duitse inval

Zoals voor zoveel andere Nederlanders, was de Duitse inval op 10 mei 1940 een grote schok voor de gravin. Voor de graaf lag dat duidelijk anders. Eindelijk zou Duitsland dan revanche nemen voor de smadelijke nederlaag in de vorige oorlog! Terwijl de strijd op diverse plaatsen in ons land in volle hevigheid woedde, dienden zich op Het Jachthuis enkele Duitse officieren aan. Zij hadden bij de Gemeente Arnhem aangeklopt voor een stuk grond dat geschikt was om een soldatenkerkhof op aan te leggen. De delegatie was door een wakkere geest doorverwezen naar het Jachthuis. De Duitse generaal in ruste en zijn vrouw bezaten grond genoeg, die zouden vast wel een hoekje voor dit nobele doel beschikbaar willen stellen... Aldus ontdeed de gemeente zich op een zeer elegante wijze van deze netelige kwestie. Het appel dat zijn landgenoten op zijn militaire eer deden, zal de oude generaal goed hebben gedaan. Hij mocht dan inmiddels te oud zijn om nog aan de strijd deel te nemen, het was hem nu toch vergund zijn bijdrage te leveren. De gravin was aanzienlijk minder ingenomen met het geval, doch wilde de zaak niet tegenhouden. In de dood waren alle mensen gelijk en ook gesneuvelde Duitse soldaten verdienden een fatsoenlijke laatste rustplaats. Eventueel op Brantsen-grond, als het niet anders kon. Zij gaf haar goedkeuring, doch kon niet nalaten daaraan de wens te verbinden "...als ze er maar voor zorgen dat het snel vol komt!" Wat dat aangaat is ze op haar wenken bediend. Rond mei 1942 lag het kerkhof praktisch vol en toog men opnieuw naar de

Foto: het Jachthuis
(foto Gemeentearchief Arnhem)

gravin voor uitbreiding van het
Ehrenfriedhof.

Twee kampen

De Duitse bezetting had het Jachthuis in twee kampen verdeeld. Aan de ene kant stond de graaf die de omgang met de bezetter bepaald niet schuwde. Regelmatig kwamen officieren hun opwachting maken bij de oude generaal. Bij begrafenissen van belangrijke Duitsers, verjaardagspartijen en ceremonies liet Von der Goltz nooit verstek gaan. Omwille van de lieve vrede met zijn echtgenote, van wier vermogen hij leefde, trachtte de graaf zijn pro-Duitse activiteiten zoveel mogelijk te verdoezelen. Zo mocht de rekening van de smid, die de hoepel vervaardigde waaromheen de forse krans werd opgebouwd die de graaf met Heldengedenktag op het Ehrenfriedhof liet plaatsen, onder geen beding de ware aard van het smidswerk verraden. Dus moest de smid zijn arbeid dan maar verantwoorden als "verrichte reparatie hekwerk" ...

Doch eenmaal per jaar was de beurt aan de gravin. Op 31 augustus, de verjaardag van koningin Wilhelmina, droeg ze onveranderlijk een opvallende oranje corsage, bevestigd met een gouden speld waarop een gekroonde "W" zat. Eigenlijk was dat de "W" van Wilhelm, van wie ze de speld ooit ten geschenke had gekregen. Maar dat wisten maar weinigen. Op 31 augustus was het in elk geval de "W" van Wilhelmina! Met grote stelligheid wordt verteld dat ze eens tijdens de bezetting op een mooie Koninginnedag met de corsage op een tocht in een open rijtuig door Arnhem heeft gemaakt.

Nederlaag

Er is weinig verbeeldingskracht voor nodig om te begrijpen dat met het keren van Duitslands oorlogskansen ook de stemming op het Jachthuis omsloeg. D-day moet voor de graaf een welhaast even schokkende ervaring zijn geweest als de inval in mei 1940 was voor zijn echtgenote. De snelle opmars van de geallieerden moet een kwelling zijn geweest voor de oude generaal. Het overweldigende machtsvertoon waarmee de Britten op 17 september 1944 hun luchtlandingen bij Arnhem inzetten, sloeg Von der Goltz's laatste beetje hoop op "de goede afloop" van de oorlog definitief de bodem in. De gedachte voor de tweede maal een nederlaag te moeten meemaken, was teveel voor hem. In de nacht van 17 op 18 september 1944 benam hij zich het leven. Omdat het oorlogsgeweld dat rondom heerste een begrafenis op Vrede Oord niet toeliet, werd de graaf op 21 september aan de rand van het gazon vóór het Jachthuis begraven. Twee maanden later zouden Karl en Alwina hun gouden huwelijksfeest hebben gevierd...

Willem Hendrik Tiemens

Colofon

Het Infobulletin is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek en van Bezoekerscentrum Sonsbeek.

Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegezonden aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek.
ISSN 1567-1054

Redactie:

Jos Diender
Annelies Verheij-Reijnen

Bijdragen:

Hendrik Broekhuizen
Joop Morsink
Rozanne van Putten
Willem Hendrik Tiemens
Huibert Vroege

Eindredactie:

Luuk Broer (wnd)

Opmaak:

Raymond Paulus

Druk:

Presikhaaf, Arnhem

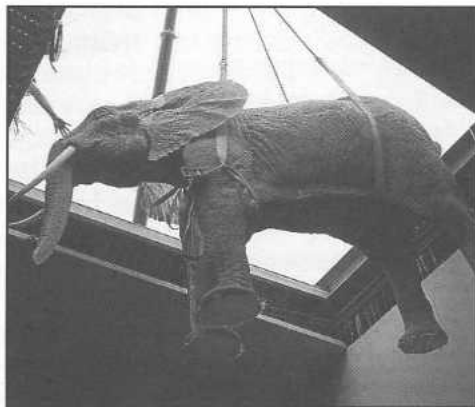
Redactie-adres:

Bezoekerscentrum
Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814CL Arnhem

Het dak is dicht

Hoe zou het zijn met het Nederlands Watermuseum in aanbouw?

Het nieuwe nummer van het Infobulletin komt eraan, dus wordt het de hoogste tijd dat ik er weer eens een kijkje ga nemen. Aan de rand van de bouwput zie ik geen verschil met de vorige keer dat ik hier stond. Wat me opvalt, is dat het erg stil is. Dat kan natuurlijk komen doordat de bouwlieden ondergronds het gebouw aan het afwerken zijn. Ik besluit naar de rentmeesterswoning te gaan; daar is altijd wel iemand aanwezig die mij wat informatie kan verschaffen. Tot mijn verbazing doet er niemand open. Ik zie wel lichten branden. Op de parkeerplaats was het ook al zorstig. Dan dringt het langzaam tot mij doordat het 'bouwvak' is.

Een week later, ik heb gehoord dat de bouwvak is afgelopen, ga ik opnieuw naar het Watermuseum. Daar word ik vriendelijk ontvangen door twee marketing- & communicatiemedewerkers. Zij vertellen mij dat er in de afgelopen periode weinig bijzonders is gebeurd. Het dak is dicht en nu is men bezig met het aanleggen van leidingen en elektriciteit, de afwerking van vloeren en dergelijke. De bouw ligt nog op schema. Hopelijk is alles medio oktober af en kan er begonnen worden met de inrichting.

De vorige keer dat ik bij het Watermuseum op bezoek was, was het dak nog niet geheel gesloten. Dat kwam omdat er nog grote delen van de permanente tentoonstelling over de wereldproblematiek van water doorheen moesten. Waarom het ging, was op dat moment nog de krant kunnen lezen dat het onderwerp in kwestie een grote olifant was. Deze olifant, gemaakt van polyester, werd door een grote hijskraan neergelaten in het ondergrondse deel van het museum. Na deze operatie is het dak definitief gedicht.

Annelies Verheij-Reijnen

Reden retourzending:

postcode:

Naam:

Strat:

Het correcte adres is:

6814 CL Arnhem.

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug sturen naar Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24A,

Retour afzender/adreswijziging

PTT Post

Port betaald